

שיר הייחוד העברי

אריה ליפשיץ

לְלִמּוֹד לְגִלוֹת
מִבְּעַד לְדְמִעוֹת
סוֹד הַשָּׁגָב לְחַיּוֹת.

ש. שלום – "אלגביש"

א. העם בתוך העולם

שישים שנה ומעלה נצרפת שירתו של ש. שלום בשלהבת היצירה העברית בארץ-ישראל. היא נשתלבה במהלך הפיוט האידיאי-חלוצי של שלושה משוררים אשר קדמו לש. שלום – אורי צבי גרינברג, יצחק למדן ואברהם שלונסקי – ופתחה, עם הרחבתה של העלייה השלישית, תקופה חדשה בשירה העברית.

המגע עם אדמת ארץ-ישראל והטעם בהפרחתה, ראיית נופיה בהר ובביקעה ובנים ובנחר, הגבהת המבט אל הוד השמיים התכולים ואל עומק אפרוריתם של עבים טלולים המביאים גשמי-ברכה; ההתרועעות עם אנשים צעירים שעלו מתפוצות הגולה ותחושת חובתם הפנימית להיות בין מגשימי העבודה העברית במושבה ובעיר, בסלילת דרכים ובהרחבת ההתיישבות החקלאית, הקיבוצית והמושבותית, בכל גלילות הארץ – עימם ובעקבותם נתעמקו תְּכַנְיָה וּפּוֹ צוֹרוֹתֶיהָ של שירה עברית אישית ולאומית אשר הֶאֱצִילָה לא בלבד על דוֹרָה שלה אלא גם על צמיחת דורות באים. לא עוד הסתפקות בכל אותן ספקניות-חיים של אינ-ברירה, ציבורים של אומה המהלכים בארצות העולם ונטמעים ונשטפים. משהו פגע בנפשו של חלק מן הנוער היהודי בתקופה ההיא – רק חלק! – ובכל מאורם חייבים היו לקום ולשנות סדר-יחיים בהרגל ובדעה סכימתיים שהציגום רפויים ומבוטלים.

צעירי העלייה השלישית, כמו המבוגרים שקדמו להם בימי העלייה השנייה, אף-על-פי שעייפו מאוד עם הוריהם בשנות מלחמת-העולם הראשונה – זיק היהודי לא קָבָה בליבם. אדרבא, כוח קם בצעירים ובצעירות לתמורה אישית, כדי לְנִכּוֹת ולהגיע לגאולה לאומית. הרי זו חירות היחיד המפגישה אדם באדם ועם בעם מתוך כבוד, והיא המחזקת ערכים אנושיים שנתרופפו עם פגעי הזמן – חירות המלכדת לעשייה קיומית נכונה ומרוממת ליצירה רוחנית. כי באותם הימים, כדברי משוררנו:

הָיוּ הַשְּׂמִים נִקְרָעִים לְקָרְעִים
וּמְחוּטֵי כְּנָפִים נוֹפְלִים וּכְאִים
מִלְאָכֵי שְׂמוֹת בְּעֵינִים קְמוֹת,
שְׁלוּחֵי תְּדֻהָמָה מְדוּנֵי עוֹלָמוֹת
עַל לְבֵי לְדַפֵּק וּלְגוֹר לְשִׁתֵּק –
וְאָנִי לֹא הֵייתִי חֹדֵל מִלְאָעֵק.

ש. שלום עם ז. שזר ז"ל, נשיא ישראל

אכן, שירת ש. שלום לא נוצרה אלא מתוך ראייה כאובה וחריפה בסיבתם ובמשמעותם של גילויי החיים היהודיים המפוזרים והנעלבים שאפפו וקיעקעו את "העם" בתוך "העולם". נושאי שירתו מאז ועד עתה לא הירפו מלהעלות את השאלה: מה טיבנו בעולם? האם קפא העם ו"קרבן תמיד אנחנו על מזבח הנגהות?" ואולם עם התמיהה פיכה בו במשורר קול הוודאות כי "אכן חי האילן!" ועצורה בו יכולת הצמיחה. ולא עוד אלא שביסוד החיים היהודיים העצמאיים קצוי המקור לשגב הכלל-אנושי.

ב. גניזתו של פרי-ביכורים

יצירתו הפיוטית של ש. שלום אחוזה וממוזגת בשתיים. בשלהבת הרביקות החסידית של אבותיו במסורת ישראל וברעיון הציוני-חלוצי, ולמראה תופעות הכפירה והאדישות המשתרשות ביחיד ובכלל החברה. מצד אחד אותן "חצרות" של אדמו"רים יראים ושלמים מפרצי' ומדרוהוביץ' שבהן חי את ילדותו בהמיית הביקוש לגילויי השכינה ובאווירת הכיסופים לציון ולירושלים, ומצד אחר: עמידת המשורר בתוך תהפוכות של עולם רגז העלול להתמוטט.

מאז עלה ש. שלום — שלום שפירא — לארץ-ישראל בשנת תרפ"ב, והוא כבן שבע-עשרה תמיד עומדת לנגד עיניו דמות סבא שלו, חובבי-ציון מיוחד במינו — הוא האדמו"ר מדרוהוביץ' — שהיה מספר לנכדו ולחסידיו על ארץ-ישראל-של-מעלה. והנה כאשר פרצה מלחמת-העולם הראשונה נסחב הילד שלום בן-התשע עם משפחתו בקרון-מהגרים לוינה הבירה, שפצועי המלחמה הילכו בה על קביים וקול חצוצרות ובכי נשים וצלצולי נשיקות הידהדו בה בערבוביה.

הילד שלום שפירא היה הוזה חלום זוהר של תרבות המערב, וכצחוק-הגורל — בהגיעו למצוות — התחיל לחבר שירים ראשונים בשפת וינה, ביטוי לחווייה קפק שלו, ספק זרה. אבל דמו רתח בו. שיר הייחוד העברי הוא שעיצב ראיית עצמו, הכרת

אריה ליפשיץ

עצמו. עמד וגנו פרי ביכוריו בשפת לועז ועלה לארץ-ישראל, וכבר בשירו "בנתיב מולדת" שפך תפילתו לפני האלוהים "לפלא, לסוד..." ואמנם הסוד והפלא נתגלו לו למשורר הצעיר עם עליית משפחתו וחסידיו פולין על הארמה בעמק-הקישון, שהיתה ל"כפר-חסידיים", והוא חש מְאֹתִיהֶם וקולותיהם של נופים וחיי ישובים חדשים, בא במגע עם "ירושלים טירה נמה" ועם חוצבי סלעיה שעוררו כָּה את טעם הקיום היהודי המחודש.

כמו אצ"ג ולמדן ושלונסקי ודומיהם — בניהם ובני בניהם של רבנים ותלמידי-חכמים ופייטנים, הקיף ש. שלום, וגם חידד, את המוחש והחזוי בפרובלמטיקה של ההווייה היהודית בדורות אחרונים. מְזָה מבע השיר הפסימי על מציאות פאובה של עם מפוזר, ומְזָה חזון של אמונה עמוקה לתיקון גופה ונפשה של אומה שתהא יוצרת בארצה שלה. ולא עוד אלא מתוך שהמשורר התלכד אישית עם הבונים והנאבקים על אמת המולדת, עלו בטיבם גם שירי הטבע ושירי האהבה שלו, כל אותם סמלים ויעודים של ליריקה עברית מהותית החותרים להעניק אור ויזופי בהווייתו של אדם יהודי.

ואמנם, מאז ספר-שיריו הראשון "בלב העולם", שראה אור בירושלים עוד בתרפ"ז, ובהמשך ספר שיריו "פלא גמע" (תרצ"ד), "ספר השירים והסוניטות" (ת"ש), "פנים אל פנים" (תש"א), עד "בין תכלת ללָכָן" ו"שירי קוממיות ישראל", ועד שירת-עֲרַבִּים גדולה בזיפוכה "אלגביש" — שירי השנים האחרונות — הכרך הארבעה-עשר בכתבי ש. שלום שראה אור בתשמ"ד בהוצאת עם עובד — מאז ועד עתה הקוראים נוכחים לדעת עד מה המוטיבים במסכת שירה זו נתבהרו ונתייצבו בחתירה אל הניב המרוכז והממצה של פייטן מגביה לראות ומעמיק להבין את הצער-והעצב ואת החרווה, והוא מתמודד פנים אל פנים עם המשא שבקרבו בְּנֵהִייה אל חזון האדם במהותו העברית, אדם שאהבה בלבו ומתאחד עם הסובב אותו, וכל האופף אותו חזור ומתמוג בו.

עוד אֶשָּׂא כְּפִי עִם עָרַב / אֶתְעַטֵּף בְּרַמִּי תָּכַל,
לְכַרְךָ מִלֵּב יִקְרַב / אֶת הַכֹּל...

ג. המוחש והחזוי

ניתן לומר כי בכלל חזותה של שירת ש. שלום מתבלט בראש ובראשונה רצון ההשתחררות מן הניגודים הנפשיים שבין החווייה והאמונה, בין המוחש והחזוי. כל מעייניו של המשורר לשוב ולאחד מחדש את יסוד היחיד בתפארת הכלל, הוֹלֵם ליבו בדופק היקום, האדם ביהודי והיהודי באדם. לא אידיאה בלבד היא, אלא גם השקפת-עולם עקבית על פלא ההווייה הקוסמית שבשיתוף יחיד ואומה, ארץ-מולדת והעולם. מכאן גם ההתרכזות במוטיב עיקרי ונחשב מאוד של יחס-הכבוד והגישה האנושית מצד האדם היהודי אל האדם הערבי שהגורל זימנם לחיות בשכנות. מוטיב זה התפתח בשירי ש. שלום מאז מאורעות תרפ"ט ועלה מ"אני-אדם" ו"יה-אדם" אל המוטיב המרכזי "אֶחָ-אָדָם". כמובא בסיום השיר "אח-אדם", כי "לא אחד הכותל המפריד בינינו, / לא שלולית אחת של דם — / כל עוד הרגע זורח עֲלֵינוּ/נאיר נא, / אֶחָ-אָדָם!"

אכן, שירה זו נרחבת בנושאה ועמוקה ביגונה-ניגונה. היא נמשכת ועולה, נמשכת

ומתחדשת, כמו בספר "אלגביש" שבו משוקע עולם מלא של הגות ורגש, ובעיקר בעיצוב התמציתי של השמיניות, כמאָה במיספר, שהן שירי "שמונה שורות כתובות בדם לבב, במסירות הגוף ונפש – זה פתֶשֶׁן הַקְּתָב/נתתי להן לדבֶר ועלי ציוויתי להחריש, וראשית דבֶרן המכאוב, אַחֲרֵיתֶן אֶלְגִּבִּישׁ".

בספר השירים "אלגביש" מתרונן ביטוי בגרותו הרוחנית של המשורר ובתוך דפיו עולים הדים של התבוננות בחיי ישראל, עד "נוף אין סוף, גם וחוף, סולם וגשר", עד "היחידה והפֶשֶׁר" של "חלום האמת" ו"אמת החלום". בגרות זו מבוטאת גם בבחינת עצמו של המשורר נוכח הרוחות המנשבות כיום בשירה, שהיא ברוּכָה שירה ציבורית ונרקיסיסטית. המשורר יודע היטב כי שירו אף-על-פי שיצוק בדמו, איננו שוב מן הזמן הזה, אבל – "העל פֶן לא אֶשִׁירָנו? והוא בועֶר כְּפִי כְּסֶנְדָה...". והוא "גֶס הַיֵּשׁ צְרוּף הָאֵשׁ, גֶר תְּמִיד שֶׁלֹא יִכְבֶּה"...

דעת המשורר ברורה: לא! "לא להִפְזֹב בְּכִזְבוֹ של עולם ולא להיאָטם לזיוו של עולם". מסלול חייו הוא גם מסלול שירתו. ובשמינית אחת, בשם "בְּסִפִּירַת הָעֵד", שָׂר ש. שלום בהכרה ומתוך התעלות:

איני חפץ לִוְתֵר על החולף ועובר
שלא נלָכֵד בְּמַחֵי יָד וּבְהֶרֶף לֵב לא יזְכֹּר,
שְׁקוּלוֹ אֵינוֹ נִשְׁמַע בְּפִתְחוֹ פִּיו לְדַבֵּר.
הַבֵּל לִשָּׁן בְּחִיק הַזְּמַן וְאֵנִי עֵר
בְּסִפִּירַת הָעֵד בְּדֵד, לְגִישׁר וּלְחִבֵּר
כָּל פֶּרֶט שֶׁלֹא יֵאבֵד, כָּל מַעֲט זְעִיר זְעִיר
הַנִּכְסֵף לְחַיּוֹת נֶאֱהָב וְלֹא בְּשׂוֹא לְהִקְבֵּר –
תּוֹ לְתוֹ פִי יִצְרֹף לְחַיּוֹת נִשְׁגָּב, לְחַיּוֹת זוֹהֵר.